

Tomasz Kasprzak*

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Analiza dyskursu nad edukacją i rehabilitacją osób z niepełnosprawnością sprzężoną w Republice Czeskiej**

KEYWORDS

multiple education, Czech Republic, special education, pedagogical research

ABSTRACT

Kasprzak Tomasz, *Analiza dyskursu nad edukacją i rehabilitacją osób z niepełnosprawnością sprzężoną w Republice Czeskiej* [Analysis of discourse on education and rehabilitation of people with disabilities coupled in the Czech Republic]. *Kultura – Społeczeństwo – Edukacja* nr 2(16) 2019, Poznań 2019, pp. 225–235, Adam Mickiewicz University Press. ISSN 2300-0422. DOI 10.14746/kse.2019.16.14.

At the core of the Czech education system and rehabilitation for people with multiple disabilities to the assumption that this is a group that requires a specialized approach to this issue. The main purpose of the text is to present the organization of education of people with multiple disability in the Czech Republic. Education and rehabilitation with the participation of people with multiple disabilities encourages to undertake research related to the dynamics of changes as well as their size. This work is an attempt to show how various factors have shaped the current form of education of people with multiple disability in the Czech Republic.

Wprowadzenie

Niniejszy tekst jest próbą odpowiedzi na pytanie o dyskurs edukacyjny i rehabilitacyjny z udziałem osób z niepełnosprawnością sprzężoną w Republice Czeskiej.

* ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0955-3464>.

** Artykuł stanowi kontynuację oraz uzupełnienie rozważań podjętych przeze mnie w artykule: Kasprzak, 2018.

Problematyka edukacji i rehabilitacji osób z niepełnosprawnością w tym kraju podejmowana była wielokrotnie przez pedagogów specjalnych (Bełza, 2015; Kasprzak, 2017, 2018, 2019a, 2019b; Sovák, 1986; Souralová, 2001; Ludíková, 2003; Vašek, 2003; Proházková, 2005; Pipeková, 2006; Vítková, 2006). W swoim artykule chciałbym poruszyć temat osób z niepełnosprawnością sprzężoną, które bez wątpienia stanowią bardzo zróżnicowaną grupę, przede wszystkim poprzez współwystępowanie różnych rodzajów i stopni niepełnosprawności. Nie jest to artykuł przeglądowy, mający na celu podsumowanie dotychczasowego dorobku czeskiej pedagogiki specjalnej w zakresie badań nad niepełnosprawnością sprzężoną, a jedynie szkic opisujący dotychczas przeprowadzone badania.

Niepełnosprawność sprzężona – na co wskazuje Barbara Marcinkowska – może być analizowana z dwóch różnych perspektyw: pierwszej – szerokiej, uwzględniającej koncepcje człowieka oraz założeń modelu wyjaśniania zjawiska niepełnosprawności, i drugiej – wąskiej, jako konceptualizacji niepełnosprawności opartej na teoretycznych założeniach charakterystycznych dla danej dziedziny i dyscypliny naukowej (2016: 10). Lucie Proházková definiuje niepełnosprawność sprzężoną jako zjawisko wieloobjawowe, wieloczynnikowe oraz wieloprzyczynowe, które objawia się znaczącymi deficytami poznawczymi w obszarze komunikacji oraz porozumiewania się (2005: 26–31). Natomiast Andrzej Twardowski podkreśla, że „niepełnosprawność sprzężona nie jest prostą sumą składających się na nią upośledzeń, ale stanowi swoistą, odrębną i złożoną całość” (2001: 131). Marzenna Zaorska wskazuje natomiast na nieadekwatny sposób określania złożonych i poważnych stanów uszkodzenia/uszkodzeń organizmu ludzkiego (niepełnosprawność złożona, wielozakresowa, wieloraka, sprzężona, a w niektórych przypadkach współobecna). Badaczka wskazuje tym samym na konieczność odmiennego ujęcia podanych terminów, między innymi przez przyjęcie za ich podstawę analizy ich znaczeń kryterium jakościowych i/lub jakościowych ich charakterystyk (Zaorska 2014: 103). W tym kontekście autorka wyróżnia niepełnosprawność:

- (1) złożoną, która ujmowana jest w kategoriach jakościowych i odnosić się może zarówno do uszkodzeń/niepełnosprawności charakteryzujących się obecnością jednej, jak i dwóch lub więcej wad organicznych;
- (2) wielozakresową, ujmowaną w kategoriach ilościowych i sugerującą obecność konsekwencji uszkodzenia/uszkodzeń w co najmniej dwóch lub więcej zakresach funkcjonowania jednostki (między innymi w zakresie funkcjonowania fizycznego, psychicznego i/lub społecznego);
- (3) wieloraką, łączącą zarówno charakterystyki ilościowe, jak i jakościowe istniejącego/istniejących uszkodzenia/uszkodzeń.

Wskazuje nie tylko na powagę i złożoność konsekwencji uszkodzenia/uszkodzeń, ale także na ich obecność w wielu zakresach funkcjonowania jednostki nim/nimi dotkniętej (Zaorska 2014: 103; 2012: 10). Marzenna Zaorska twierdzi, że w kwestii terminologicznej określenie „niepełnosprawność sprzężona” sugeruje obecność co najmniej dwóch (diady), trzech (triady) lub więcej uszkodzeń organizmu (tetrawad) (Zaorska 2012: 9). Czynniki etiologiczne powodujące niepełnosprawność sprzężoną są bardzo zróżnicowane. Połączone wady mogą wystąpić w każdym okresie rozwoju osobniczego. Mogą mieć swoje źródło w czynnikach dziedzicznych, a także wrodzonych. Dagmara Opatřilová wyróżnia następujące wieloczynnikowe złożone uwarunkowania powodujące niepełnosprawność sprzężoną: zakażenia, zatrucia, zaburzenia rozwojowe, zaburzenia metaboliczne, zaburzenia w funkcjonowaniu ośrodkowego układu nerwowego (OUN), zaburzenia chromosomalne, czynniki środowiskowe; uszkodzenia mechaniczne mózgu, dysfunkcje centralnego układu nerwowego jako efekt zaburzonego przebiegu ciąży, porodu (Opatřilová, 2005: 12).

Kontekst niepełnosprawności sprzężonej w Republice Czeskiej

Postkomunistyczne zmiany społeczne, jakie zaszły Republice Czeskiej po 1989 roku, nie były ograniczone jedynie do zwykłych przemian gospodarczych, czy także zmian w ekonomii, technologii i edukacji. W ciągu ostatnich dwóch dekad nastąpił gwałtowny rozwój nowych technologii, który budowany był na warunkach „informacyjnego wieku”, odnosił się przede wszystkim do postindustrialnej fazy kapitalizmu. Pomysł gospodarki wolnorynkowej uzyskał powszechną aprobatę i stał się podstawą do budowania współczesnych państw demokratycznych. Motto antykomunistycznej „aksamitnej rewolucji” w Czechosłowacji z 1989 roku – „Powrót do Europy” – oznaczał powrót do wspólnoty europejskiej i budowanie dostatniego społeczeństwa. W Republice Czeskiej przejście od komunizmu do demokracji uważane jest za sukces. System polityczny jest stabilny, standard życia Czechów stale rośnie. Pomimo tych wszystkich sukcesów zapomina się o osobach z niepełnosprawnościami – najbardziej pokrzywdzoną grupą transformacji ustrojowej po 1989 roku (Kasprzak, 2019b).

W Republice Czeskiej obowiązują następujące przepisy dotyczące osób z niepełnosprawnością:

- **zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách** [ustawa nr 108/2006 Sb. w sprawie usług socjalnych]: niepełnosprawność rozumie jako fizyczne, in-

- telektualne, słuchowe, wzrokowe lub mieszane ograniczenia, które powodują uzależnienie osoby z niepełnosprawnością od pomocy drugiej osoby;
- **zákon č. 198/2009 Sb. o rovné zacházení a právních prostředcích ochrany před diskriminací (antydiskriminací zákon)** [ustawa nr 198/2009 Dz.U. w sprawie równego traktowania i ochrony przed dyskryminacją ze zmianami]: niepełnosprawność oznacza fizyczne, sensoryczne, intelektualne lub inne ograniczenie, które uniemożliwia tym osobom korzystania z prawa do równego traktowania w obszarach zawartych dalej w ustawie. Wspomniane ograniczenie musi być długotrwałe, trwać co najmniej rok;
 - **zákon č. 155/1995 Sb. důchodovém pojištění** [ustawa nr 155/1995 Dz.U. o ubezpieczeniu emerytalnym], która określa niepełnosprawność jako niekorzystny, długoterminowy stan zdrowia, mający negatywny wpływ na zdrowie i życie.

W czeskiej analizie przedmiotu podkreśla się pewne niespójności wynikające ze stosowania terminu „niepełnosprawność”. Ogólnie rzecz biorąc, nie ma jednej definicji niepełnosprawności w tym kraju, nastąpiła natomiast wyraźna zmiana paradygmatu, w którym definicja osoby z niepełnosprawnością nie uwzględnia ich słabości, natomiast akcentuje ich potencjał, wsparcie i udzielaną im pomoc. Aby nazwać stan, w którym u danej osoby występuje połączenie dwóch lub więcej dowolnych rodzajów niepełnosprawności, w czeskiej literaturze przedmiotu stosowanych jest kilka analogicznych terminów: niepełnosprawność wieloraka (*vícenásobné postižení*), połączona niepełnosprawność (*kombinované postižení*). Oba te terminy, traktowane przez specjalistów jako synonimy, zgodne są z najnowszymi trendami w pedagogice specjalnej. W Czechach niepełnosprawność sprzężona (*kombinované postižení*) oznacza pojawienie się kilku niepełnosprawności u danej osoby. Należy podkreślić, iż każda niepełnosprawność może przybierać różne formy i stopień nasilenia. Według Miloša Sováka (1986: 231) niepełnosprawność sprzężona oznacza pojawienie się u tej samej osoby kilku wad, które współdziałają ze sobą i bezpośrednio wpływają na nieprawidłowości w rozwoju psychospołecznym i psychosomatycznym. Marie Vitková (2006: 302) niepełnosprawność sprzężoną rozumie jako całościowy kompleks ograniczeń osoby we wszystkich dziedzinach jej życia. Osoba ma zredukowane zdolności emocjonalne, poznawcze oraz komunikacyjne. Podkreśla, że nie jest możliwe przypisanie jej tak zwanych „głównych objawów niepełnosprawności”.

Vládní výbor pro zdravotně postižené občany [Rządowy Komitet ds. Osób Niepełnosprawnych] w opracowanym przez siebie *Národním plánu vytváření rovných příležitostí pro osoby se zdravotním postižením na období 2010–2014* [Narodowym Programie Stworzenia Równych Szans dla Osób z Niepełnosprawnością], opubli-

kowanym w 2010 roku na lata 2010–2014, opisuje niepełnosprawność jako „długotrwały, niekorzystny stan zdrowia, który nie ulega znaczącej poprawie i wyeliminowaniu. To sytuacja, która w większości jest niezależna od woli człowieka”.

Republika Czeska w 2009 roku przyjęła konwencję ONZ o prawach osób z niepełnosprawnością. Przyjmując ten dokument, kraj ten zobowiązany jest do realizacji wszystkich praw i wolności człowieka, przede wszystkim w oparciu o integrację tych osób w społeczeństwie. Liczba osób z niepełnosprawnością sprzężoną stanowi w tym kraju niewielką część populacji i od dawna stale wzrasta. Ze względu na różnorodność niepełnosprawności sprzężonej nie można dokładnie ustalić ich liczby. Należy zdać sobie sprawę, że niepełnosprawność sprzężona nie jest prostą sumą różnych niepełnosprawności. Jak podkreśla Libuše Ludíková (2005: 42), problematyka połączonych niepełnosprawności to jedna z najbardziej skomplikowanych dziedzin w pedagogice specjalnej, która nie jest szczegółowo opisana.

Biuletyn Ministerstwa Edukacji nr 8/1997 określa:

iż o dziecku z niepełnosprawnością sprzężoną mówimy wtedy, gdy ma dwie lub więcej niezależnych form niepełnosprawności, która każda będzie nieść za sobą konsekwencje włączenia ich do szkoły specjalnej. (Věstník MŠMT ČR č. 8/1997)

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky [Ministerstwo Edukacji, Szkolnictwa i Sportu Republiki Czeskiej] niepełnosprawność sprzężoną podzieliło na trzy podstawowe grupy:

- 1) niepełnosprawność intelektualna w tej grupie jest czynnikiem decydującym:
 - a) niepełnosprawność intelektualna + wady sensoryczne (zaburzenia integracji sensorycznej) – niepełnosprawność intelektualna + zaburzenia mowy,
 - b) niepełnosprawność intelektualna + autyzm,
 - c) niepełnosprawność intelektualna + zaburzenia psychiczne;
- 2) dominującym czynnikiem jest niepełnosprawność ruchowa oraz zaburzenia integracji sensorycznej, zaburzenia mowy, które łączą się ze sobą;
- 3) dominującym czynnikiem jest autyzm i jego podstawowe cechy: autyzm + niepełnosprawność intelektualna:
 - a) autyzm + wady sensoryczne (zaburzenia integracji sensorycznej),
 - b) autyzm + niepełnosprawność ruchowa,
 - c) autyzm + zaburzenia mowy.

Natomiast Lili Monatová (1995: 59) prezentuje trochę odmienny podział osób z niepełnosprawnością sprzężoną:

- 1) pierwotna niepełnosprawność (choroby przewlekłe, niepełnosprawność ruchowa, niepełnosprawność intelektualna);
- 2) połączenie niepełnosprawności intelektualnej oraz ruchowej z wadami słuchu, mowy i zaburzeniami psychicznymi;
- 3) najpoważniejsze niepełnosprawności:
 - a) niepełnosprawność ruchowa z wadami wzroku,
 - b) niepełnosprawność ruchowa z wadami słuchu,
 - c) jednoczesne uszkodzenie wzroku i słuchu z zaburzeniami mowy,
 - d) mózgowie porażenie dziecięce z niepełnosprawnością ruchową, intelektualną oraz zaburzeniami mowy.

Štefan Vašek (2003) dokonuje podziału osób z niepełnosprawnością sprzężoną na trzy grupy objawów, które związane są z: (1) niepełnosprawnością intelektualną, (2) głuchoślepotą – jednoczesne uszkodzenie wzroku i słuchu, (3) zaburzenia zachowania w połączeniu z innymi niepełnosprawnościami. Aby znaleźć odpowiednie podejście i zrozumienie trudności wynikających z pojawienia się niepełnosprawności sprzężonej, należy przytoczyć cztery modele (koncepcje) opisane przez De Jonga (Broekaert, 1999: 410).

Tabela 1. Cztery modele (koncepcje) niepełnosprawności sprzężonej

<p>MODEL SPISU <i>model sčítání (skládání)</i></p>	<p>Niepełnosprawność sprzężona występuje wówczas, gdy u danej osoby występują dwie lub więcej wady, których ciężkość równa jest sumie indywidualnych trudności, jaką niesie za sobą dana niepełnosprawność.</p>
<p>MODEL MNOŻENIA <i>model násobení</i></p>	<p>W tym modelu, również dwie lub więcej wady tworzy niepełnosprawność sprzężoną, jednakże ich ciężkość wzrasta znacznie szybciej aniżeli w poprzednim modelu.</p>
<p>MODEL KROKÓW <i>model schodu</i></p>	<p>W tym modelu centralne miejsce zajmuje specyfika funkcjonowania osoby z niepełnosprawnością sprzężoną. Przy planowaniu interwencji należy najpierw zdefiniować problemy danej osoby i na tej podstawie określić kolejne etapy „krok po kroku” w celu wyeliminowania lub złagodzenia stwierdzonych niepełnosprawności.</p>
<p>MODEL KRĘGU <i>model kruhu</i></p>	<p>W tym modelu dwie lub więcej wady wywierają wpływ na funkcjonowanie organizmu osoby z niepełnosprawnością sprzężoną, a także między sobą.</p>

Źródło: opracowanie własne, na podstawie: Broekaert, 1999; Zikl, 2005

Opisane modele stają się warunkiem znalezienia odpowiedniego podejścia do najbardziej zróżnicowanej grupy osób z niepełnosprawnością.

Edukacja osób z niepełnosprawnością sprzężoną w Republice Czeskiej

Edukacja osób z niepełnosprawnością sprzężoną w Republice Czeskiej realizowana jest w zależności od stopnia niepełnosprawności. W ostatnich dwóch dekadach powstały liczne organizacje pozarządowe, społeczne, charytatywne, religijne oraz stowarzyszenia obywatelskie organizujące pomoc w dostępie do edukacji osobom z niepełnosprawnością sprzężoną. Biorąc pod uwagę fakt, iż w ramach pedagogiki specjalnej coraz częściej mamy do czynienia z tymi osobami, należy szukać odpowiednich możliwości edukacyjnych, które pozwolą osiągnąć możliwie najwyższy stopień niezależności.

Edukacja osób dorosłych z niepełnosprawnością sprzężoną skoncentrowana jest głównie w szkołach wieczorowych. Jak podkreśla Jarmila Pipeková (2006: 283), „szkoły wieczorowe są bardzo ważne dla dalszego rozwoju osób dorosłych z niepełnosprawnością sprzężoną, przyczyniając się do pogłębienia kontaktów społecznych oraz odpowiedniego spędzania wolnego czasu przez te osoby”. Kształcenie zawodowe dla osób z niepełnosprawnością sprzężoną w Republice Czeskiej realizowane jest w publicznych i niepublicznych instytucjach. Dzieci z niepełnosprawnością sprzężoną mogą korzystać z edukacji przedszkolnej oraz wczesnoszkolnej w domu lub w specjalnych instytucjach opieki (np. placówki opieki społecznej).

Osoby z niepełnosprawnościami sprzężonymi mają zagwarantowaną edukację na podstawie takich dokumentów jak:

- **Listina základních práv a svobod v čl. 33. Ústavy České republiky** [Karta Podstawowych Praw i Wolności] (prawo do edukacji zapisane jest w art. 33 Konstytucji Republiki Czeskiej) jest częścią porządku konstytucyjnego Republiki Czeskiej, oparta jest przede wszystkim na Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z 1948 roku przyjętej przez rząd Czechosłowackiej Republiki Socjalistycznej. Artykuł 33 przewiduje, iż każdy obywatel ma prawo do bezpłatnej edukacji, bezpłatnej nauki na uczelniach wyższych czy utworzenia szkół niepublicznych;
- **Národní program rozvoje vzdělávání v ČR – „Bílá kniha”** [Narodowy Program Rozwoju Edukacji w Republice Czeskiej „Biała Księga”]: jest wynikiem analiz i ocen czeskiego systemu edukacyjnego po 1989 roku. Podkreśla, że priorytetem powinien być rozwój społeczno-gospodarczy Republiki Czeskiej, ponieważ „ma decydujący wpływ na kapitał ludzki”. Powstały na podstawie uchwały czeskiego rządu nr 277 z dnia 7 kwietnia 1999 roku Narodowy program stał się punktem wyjścia do budowy zasad edukacji i systemu kształcenia w Republice Czeskiej. W odniesieniu do osób z nie-

pełnosprawnością sprzężoną ma tworzyć i wspierać środowisko sprzyjające integracji. Konieczne jest zapewnienie edukacji dla dzieci z bardzo ciężkimi stopniami niepełnosprawności, które wcześniej zostały wyłączone z systemu edukacji;

- **Zákon ze dne 19. března 2015, kterým se mění zákon č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném** [Ustawa z dnia 19 marca 2015 roku zmieniająca ustawę nr 561/2004 Dz.U. o nauczaniu w przedszkolu, szkole podstawowej, szkołach zawodowych i innych] określa wsparcie dla dzieci, młodzieży i studentów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, między innymi indywidualny program edukacyjny, korzystanie z urządzeń wspomagających, specjalnych podręczników oraz pomocy dydaktycznych;
- **Výhláška ze dne 2 června 2016 kterou se mění výhláška č. 72/2005 Sb. o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních** [Dekret z dnia 2 czerwca 2016 roku zmieniający zarządzenie nr 72/2005 Sb. o udzielaniu w szkołach poradnictwa szkolnego] w odniesieniu do osób z niepełnosprawnością określa, na kogo ukierunkowane jest poradnictwo szkolne: między innymi na uczniów z zaburzeniami psychicznymi, niepełnosprawnością ruchową, zaburzeniami wzroku lub słuchu, zaburzeniami mowy, niepełnosprawnością sprzężoną;
- **Výhláška č. 27/2016 Sb. o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a ráků nadáných** [Dekret nr 27/2016 Sb. w sprawie kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i uczniów zdolnych] reguluje zasady kształcenia dzieci, uczniów i studentów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Określa środki wsparcia, indywidualny plan edukacyjny dla ucznia, zapewnia pomoc asystenta nauczyciela, wprowadza możliwość komunikowania się za pomocą Czeskiego Języka Migowego (zapewnia tłumacza oraz transkrypcję dla uczniów niesłyszących). Rozporządzenie wdraża procedury związane z zapewnieniem wsparcia finansowego dla szkół.

Od czasu objęcia obowiązkiem szkolnym dzieci niepełnosprawnych w Republice Czeskiej mówi się o „dzieciach, uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi”. Kategoria uczniów dotkniętych niepełnosprawnością sprzężoną w dyskursie edukacyjnym podzielona jest na trzy grupy (Zákon č. 561/2004 Sb., §16.): pierwsza, dla której wspólną cechą jest niepełnosprawność intelektualna oraz dodatkowe niepełnosprawności (wady sensoryczne, mowy); druga składa się z osób, u których występuje kombinacja uszkodzeń i wad sensorycznych (na przykład dzieci głuchoniewidome); trzecią grupę stanowią uczniowie ze spektrum autyzmu (cechami autystycznymi).

Tabela 2. Najważniejsze zasady w edukacji osób z niepełnosprawnością sprzężoną

<p>ZASADA JASNOŚCI <i>Zásada názornosti</i></p>	<p>Odnosi się przede wszystkim do szkół specjalnych. Ważne jest, aby zdać sobie sprawę, iż dzieci z niepełnosprawnością sprzężoną mają poważne problemy z uogólnianiem pojęć. Uczniowie zdobywają wiedzę poprzez pomoce dydaktyczne, dzięki którym poprzez wzrok, słuch, dotyk postrzegają świat wokół siebie.</p>
<p>ZASADA PROPORCJONALNOŚCI <i>Zásadou přiměřenosti</i></p>	<p>Polega na wyborze odpowiedniej metody, treści i struktur nauczania, by były odpowiednie do wieku, umiejętności i stopnia niepełnosprawności poszczególnych uczniów.</p>
<p>ZASADA ŚWIADOMOŚCI I AKTYWNOŚCI UCZNIĄ <i>Zásada uvědomělosti a aktivity žáků</i></p>	<p>Świadomość zdobywania nowej wiedzy jest ważne dla przyszłych doświadczeń ucznia. Proces ten należy rozpocząć jak najwcześniej. Należy zapoznać ucznia z tym, co czeka go w klasie, jakie zadania będzie musiał wykonać, jak będzie mógł wykorzystać nową wiedzę oraz jak może poszerzyć swoje zainteresowania.</p>
<p>ZASADA SPÓJNOŚCI <i>Zásada soustavnosti</i></p>	<p>Szczególnie ważna dla nauczycieli, którzy powinni wybrać taki sposób nauczania, aby mogli ugruntować dotychczasową wiedzę i umiejętności społeczne.</p>
<p>ZASADA INDYWIDUALNEGO PODEJŚCIA <i>Zásada individuálního přístupu</i></p>	<p>Pozwala na zmniejszenie liczny uczniów w klasach oraz udział dwóch nauczycieli podczas zajęć dydaktycznych.</p>
<p>ZASADA TRWAŁOŚCI <i>Zásada trvalosti</i></p>	<p>Odnosi się do umiejętności i nawyków, które osoby z niepełnosprawnością sprzężoną muszą stale ćwiczyć. Nauczyciel powinien stworzyć warunki, by uczeń mógł zastosować nabyte umiejętności w życiu społecznym.</p>

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Valenta, Müller, 2013

Kwestia edukacji osób z niepełnosprawnością sprzężoną od dość niedawna swoje miejsce znajduje w nowoczesnych koncepcjach kształcenia specjalnego oraz pedagogiki specjalnej. W Republice Czeskiej naukowe podejście do osób z niepełnosprawnością sprzężoną powstało pod koniec lat osiemdziesiątych XX wieku. Podejmowano wówczas problematykę oceny, która (z wielu) niepełnosprawności ma decydujący wpływ na zaburzone funkcjonowanie społeczne takiej osoby. Na tej podstawie zostały opracowane konkretne procedury kształcenia osób z niepełnosprawnością sprzężoną. Ówczesne wyniki badań teoretycznych i empirycznych dowiodły, że osoby mające dwie lub więcej niepełnosprawności nie mogą

zostać uznane za sumę „zwykłych” niepełnosprawności, wobec której stosowana jest określona kombinacja metod i podejść edukacyjnych. Rezultatem tych badań był postulat mówiący o zupełnie nowym i unikalnym rodzaju niepełnosprawności, którą należy traktować kompleksowo oraz ze szczególną uwagą. Štefan Vašek, (2003: 9) definiuje pedagogikę specjalną osób z niepełnosprawnością sprzężoną jako dyscyplinę, która jest „względnie kompleksowym systemem wiedzy naukowej o edukacji (wychowaniu, nauczaniu i uczeniu się) osób z niepełnosprawnością sprzężoną, które z wielu powodów wykazują specjalne potrzeby edukacyjne. Ta dziedzina nauki ma swoje teoretyczne, ale też praktyczne podłoże”.

Edukacja uczniów z niepełnosprawnością sprzężoną jest gorącym tematem w dyskusji. W porównaniu do poprzednich lat, kiedy występowały negatywne przekonania do edukacji osób z niepełnosprawnością sprzężoną, obecnie zauważamy procesy integracyjne w edukacji tych osób. Współcześnie w Republice Czeskiej dominuje tendencja skupiająca się przede wszystkim na samoopiece, komunikacji alternatywnej i realizacji ról społecznych. Akcentowane jest indywidualne podejście, prowadzące do zindywidualizowanego nauczania, które musi obejmować zespół specjalistów różnych dziedzin (pedagogów specjalnych, psychologów, lekarzy, pracowników socjalnych).

Podsumowanie

Co dziesiąty¹ obywatel Republiki Czeskiej jest osobą niepełnosprawną. Duża część tych osób mieszka w małych miastach czy wsiach, pozostając bez dostępu do edukacji. Zagadnienie niepełnosprawności sprzężonej dla ogółu społeczeństwa czeskiego nadal w dużym stopniu jest nieznanie. Wynika to przede wszystkim z niskiej świadomości, wiele osób uważa niepełnosprawność sprzężoną za coś abstrakcyjnego. Kierunek i dynamika przemian w zakresie edukacji osób z niepełnosprawnością sprzężoną dostarcza cennych wskazówek dotyczących potrzeby systemowych zmian, przede wszystkim integracji tych osób z resztą społeczeństwa. W świetle głównej idei przyświecającej tej pracy, przedstawiając zaobserwowane zmiany w społeczeństwie czeskim, za korzystne uznaję te, które budują środowisko sprzyjające tworzeniu otwartej edukacji dla tych osób. Za niekorzystne uznaję te czynniki, które ten proces hamują – mam tu na myśli przede wszystkim uprzedzenia społeczeństwa czeskiego wobec osób „odmiennych”. Kierunki zmian

¹ Całkowita liczba osób niepełnosprawnych w Republice Czeskiej wynosi 1 077 673. Wyniki na podstawie badań: Vybrané údaje o sociálním zabezpečení (2015).

jakie zachodzą w Republice Czeskiej w podejściu do osób z niepełnosprawnością sprzężoną są zgodne z duchem dokumentów międzynarodowych, odnoszących się do praw osób niepełnosprawnych (między innymi Konwencji Praw Osób Niepełnosprawnych czy Deklaracji Praw Człowieka).

Bibliografia

- Bełza M. (2015), *System edukacji osób umiarkowanie i znacznie oraz głęboko niepełnosprawnych intelektualnie (na przykładzie rozwiązań w Anglii, Republice Czeskiej i Polsce)*, Katowice.
- Broekaert E. (1999), *Osnovy ortopedagogiki*, Moskwa.
- Kasprzak T. (2017), Specyficzny rodzaj niepełnosprawności jako sytuacja trudna w rodzinie. Osoby głuchoniewidome i ich rodziny w Republice Czeskiej, *Rodzina Wieloproblemowa. Roczniki Socjologii Rodziny* t. XXVI–XXVII.
- Kasprzak T. (2018), Education of pupils with multiple disabilities in the Czech Republic, *Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej* (English edition), nr 22.
- Kasprzak T. (2019a), Problematyka głuchosłepoty w przestrzeni współczesnej pedagogiki specjalnej w Polsce i Republice Czeskiej, *Niepełnosprawność. Dyskursy Pedagogiki Specjalnej* nr 33.
- Kasprzak T. (2019b), Specyfika i uwarunkowania polityki społecznej wobec osób z niepełnosprawnością w Republice Czeskiej, [w:] Ł. Koperski (red.), *Niepełnosprawność w socjologii. Stan obecny i perspektywy rozwoju*, Poznań.
- Ludíková L. (2005), *Kombinované vady*, Olomouc.
- Marcinkowska B. (2016), Sprzężona niepełnosprawność – próba analizy fenomenu, *Niepełnosprawność. Dyskursy Pedagogiki Specjalnej* nr 21.
- Monatová L. (1994), *Pedagogika speciální*, Brno.
- Opatřilová D. (2005), Profesní poradenství, [w:] Kolektiv autorů, *Problematika zaměstnávání občanů se zdravotním postižením*, Praha.
- Pipeková J. (2006), *Kapitoly ze speciální pedagogiky*, Brno.
- Procházková, L. (2005), Podpora a doprovod lidí s postižením při integraci do zaměstnání v Rakousku, [w:] M. Bartonová, J. Pipeková, M. Vítková (red.), *Integrace handicapovaných na trhu práce v mezinárodní dimenzi*, Brno.
- Souralová L., (2001), *Vydělávání hluchoslepých*, vyd. I, Praha.
- Twardowski A. (2001), Pedagogika osób ze sprzężonymi niepełnosprawnościami, [w:] W. Dykcik (red.), *Pedagogika specjalna*, Poznań.
- Vašek Š. (2003), *Základy speciální pedagogiky*, Bratislava.
- Věstník MŠMT ČR č. 8/1997.
- Vitkova M. (2006), *Somatopedické aspekty*, Praha.
- Zaorska M. (2012), Aktualne problemy edukacji i rehabilitacji osób z niepełnosprawnością sprzężoną, *Niepełnosprawność* nr 7.
- Zaorska M. (2014), Niepełnosprawności sprzężone w obliczu aktualnych przemian w systemowych rozwiązaniach edukacyjnych, *Niepełnosprawność. Dyskursy Pedagogiki Specjalnej* nr 14.
- Zákon č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).
- Zikl P. (2005), Pojem kombinované postižení, *Speciální pedagogika* nr 15.